

NATYURMORT KOMPOZITSIYASIDA SHAKL, RANG, YORUG‘LIK VA HAVO PRESPEKTIVASI

Oktyabrov Mohirjon Adhamjon o‘g‘li,
Art pedagogika kafedrası stajyor- o‘qituvchisi
Karimjonova Dilnavoz Turg‘unboy qizi
Namangan davlat pedagogika institute
Tasviriy san‘at va muhandislik grafikasi yo‘nalishi 3- bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada natyurmort kompozitsiyasida shakl, rang, yorug‘lik, soya va havo perspektivasining o‘zaro bog‘liqligi hamda ularning badiiy ifodaviylikni shakllantirishdagi o‘rni tahlil etilgan. Tadqiqotda natyurmortda predmetlarning shakli va rang munosabatlari orqali hajm, og‘irlik va kompozitsion markazni aniqlash masalalari yoritilgan. Ranglarning iliq va sovuq xususiyatlari, ularning fazoviy chuqurlik hosil qilishdagi ahamiyati, shuningdek, axromatik va xromatik ranglarning yorqinlik, to‘yinganlik va rang tusi jihatlarini ilmiy-nazariy asosda ko‘rib chiqilgan. Yorug‘lik va soya munosabatlarining shakl plastikasini ochish, predmetlarning fakturasi va fazodagi o‘rnini aniqlashdagi roli ochib berilgan. Havo perspektivasi orqali predmetlar orasidagi masofa, chuqurlik va realistik ko‘rinishni yaratish usullari asoslab berilgan. Maqolada san‘atshunos olimlar va mashhur rassomlarning qarashlariga tayangan holda natyurmort ishlash jarayonida kompozitsion muvozanat, ritm va garmoniya masalalari yoritilgan. Ushbu yondashuv tasviriy san‘at darslarida o‘quvchilarning badiiy tafakkuri, estetik didi va ijodiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Natyurmort, kompozitsiya, shakl va rang munosabatlari, yorug‘lik va soya, fazo, havo perspektivasi, axromatik ranglar, xromatik ranglar, rang tusi, yorqinlik, to‘yinganlik, tasviriy san‘at metodikasi.

Natyurmort kompozitsiyasida shakl, rang, yorug‘lik va fazo o‘zaro uzviy bog‘langan holda yagona badiiy tizimni tashkil etadi. Ushbu unsurlar o‘rtasidagi muvozanat va uyg‘unlik tasvirning ifodaviyligini belgilab, kompozitsiyaning yaxlitligini ta‘minlaydi. Shakl predmetlarning tashqi ko‘rinishi, ularning konturi, hajmi va nisbatini ifodalash orqali tomoshabinga predmetni aniq idrok etish imkonini beradi. Shaklning geometrik yoki organik xususiyatlari predmetlarning vaznini, harakatini va joylashuvini tushuntirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, shaklni to‘g‘ri anglash natyurmortdagi predmetlarning bir-biriga nisbatan joylashuvi va ularning umumiy kompozitsion markazini aniqlashga yordam beradi. Rang esa predmetlarning emosional-ta‘sirchan jihatini kuchaytiradi, tasviriy badiiy tilni boyitadi va tomoshabinda muayyan ruhiy

kayfiyat uygʻotadi. Ranglar oʻrtasidagi kontrast, uygʻunlik yoki qarama-qarshilik predmetlarning asosiy va ikkilamchi rolini belgilaydi hamda kompozitsiyaga ritm va dinamikani olib kiradi. Masalan, iliq ranglar oldingi rejalarga chiqib, predmetlarni yaqqol ajratib koʻrsatadi, sovuq ranglar esa orqa planga chekinadi va fazoviy chuqurlikni oshiradi. Shu bilan birga, rang orqali predmetlarning materiyasi va fakturasi ham his etiladi, bu esa natyurmortning haqiqiylik hissini kuchaytiradi

Maʼlumki, natyurmortda asosiy talablardan biri predmetning oʻlcham, rang va tus jihatidan ajralib turishi hamda surat tekisligining markaziga yaqin joylashtirilishidir. Bu predmet surat mazmunini ochishga soʻz boshlovchi vazifasini bajaradi va kompozitsiyaning markazini taʼkidlaydi. Biroq u har doim surat tekisligining oʻrtasida turishi shart emas, chunki bu postanovkani zerikarli qilishi mumkin. Koʻpincha rassomlar asosiy predmetni ataylab geometrik markazdan biroz silkitib qoʻyadilar va muvozanatni saqlash uchun qarama-qarshi tomonda rangi va och-toʻqligi unga zid boʻlgan predmet qoʻllaydilar. Mashhur natyurmortchi rassomlar -Sezann, Sharden, Xrukpiylar - aynan shu usuldan foydalanganlar. Bir xil narsalardan bir necha koʻrinishdagi natyurmortlar tuzilishi mumkin, lekin har safar hajmlarning katta-kichikligi va boʻlaklarning och-toʻqligi oʻrtasidagi muvozanat saqlanishi lozim. Bitta natyurmortda bir nechta teng ahamiyatli kompozitsion markaz boʻlmasligi kerak, aks holda natyurmortning butunligiga putur yetadi. Har doim predmetlar oʻrtasida uzviy bogʻlanish boʻlishi, shu bilan birga tomoshabinning nigohi ularning oʻzaro munosabatlarini sezishi muhimdir. Natyurmortni joylashtirish vaqtida predmetlarni bir necha marta qoʻyib koʻrish, ular birgalikda qanday koʻrinishini sinchiklab kuzatish va maʼqul holatga yetguncha takrorlash kerak.

Yorugʻlik va soya munosabatlari shakl va rangning yanada boy ifodalanishini taʼminlaydi. Yorugʻlik predmetlarni ochib beradi, ularning hajmini sezilarli qiladi va tomoshabining nigohini tasvir boʻylab boshqaradi. Shuningdek, yorugʻlik va soya kontrastlari predmetlarni bir-biridan ajratib, fazoviy chuqurlik va perspektiva hosil qiladi. Toʻgʻri ishlatilgan yorugʻlik predmetlarning asosiy elementlarini taʼkidlaydi, detallarni yanada aniqlik bilan koʻrsatadi va kompozitsion markazni aniqlashga yordam beradi. Fazo esa barcha tasviriy elementlarning oʻzaro joylashuvi, predmetlar orasidagi masofa va ularning nisbatlarini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Predmetlarning oldingi, oʻrta va orqa rejalarga joylashtirilishi natyurmortga uch oʻlchovli koʻrinish beradi va tomoshabining nigohini tasvir boʻylab yoʻnaltiradi. Fazo orqali kompozitsiyada ritm, balans va garmoniyaga erishish mumkin, bu esa tasvirning yaxlit va uygʻun boʻlishini taʼminlaydi. Shu tarzda shakl, rang, yorugʻlik va fazo bir-birini toʻldirib, natyurmort kompozitsiyasini yagona, ifodali va badiiy jihatdan boy tizimga

aylantiradi. Natijada, ushbu unsurlar o'rtasidagi uyg'unlik o'quvchilarga predmetlar orasidagi munosabatlarni vizual tarzda anglash, his etish va ijodiy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shakl, rang, yorug'lik va fazo munosabatlarini chuqur o'rganish nafaqat amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki o'quvchilarda badiiy tafakkur, estetik did va san'atni idrok etish qobiliyatini mustahkamlaydi¹².

Natyurmortda shakl va rang munosabatlari kompozitsiyaning asosiy tayanch nuqtalaridan biri bo'lib, ular orqali predmetlarning hajmi, og'irligi, joylashuvi va kompozitsion markazi aniqlanadi. Shakl predmetlarning tashqi konturi, hajmi va geometrik xususiyatlari orqali ularning fazodagi o'rnini belgilashga xizmat qilsa, rang esa predmetlarga badiiy va emosional xarakter beradi, ularning ko'rish hissi va tomoshabinga ta'sirchanligini oshiradi. Ranglar o'rtasidagi kontrast yoki uyg'unlik predmetlarning asosiy va ikkilamchi rolini belgilashda muhim vosita hisoblanadi; masalan, iliq ranglar predmetni oldingi rejalarga chiqarib, diqqatni markazga jamlashga yordam berar ekan, sovuq ranglar esa predmetlarni orqa planga surib, fazoviy chuqurlikni kuchaytiradi.

Shuningdek, yorug'lik va soya munosabatlari shakllarni fazoda aniq joylashtirish, ularning hajmini his ettirish va umumiy kompozitsion muvozanatni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yorug'lik predmetlarni ochib berib, ularning teksturasini va shaklning plastikasini yanada yaqqol ko'rsatadi, soya esa predmetlarni bir-biridan ajratib, fazoviy chuqurlik va perspektiva hosil qiladi. Shu bilan birga, yorug'lik orqali shakl va rang o'rtasidagi bog'liqlik kuchayadi, predmetlarning hajmi va ularning kompozitsiyadagi o'rnini yanada aniqroq seziladi.

Natijada, shakl, rang, yorug'lik va soya munosabatlari o'zaro uyg'unlashib, natyurmort kompozitsiyasida vizual uyg'unlik va badiiy balansni yaratadi. Bu esa tomoshabinda predmetlarning tabiiyligini, ularning o'zaro munosabatini va kompozitsiyaning yaxlitligini idrok etishni osonlashtiradi hamda o'quvchilarda kompozitsion tafakkur va badiiy sezgirlikni rivojlantiradi.¹³

Natijada, natyurmort kompozitsiyasida shakl, rang, yorug'lik va fazo unsurlarining o'zaro uyg'unligini chuqur anglash o'quvchilarda badiiy tafakkur, estetik sezgirlik va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv o'quvchilarga tasviriy san'at asarini nafaqat ko'rish, balki idrok etish, tahlil qilish va mustaqil badiiy qarorlar qabul qilish imkonini beradi, bu esa pedagogik jihatdan natyurmort ishlashning ahamiyatini yanada oshiradi.

Rang tozaligi berilgan rangning umumiy yorqinligidagi toza spektralning ulushidir. Ranglarning eng tozalari bu spektr ranglardir. Bizni o'rab turgan olamning hamma rang xilma-xilligidan uchta xromatik rangni - qizil, sariq va

¹² Abdullayev Q. *Tasviriy san'at asoslari*. — Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2006. — 118–121-betlar.

¹³ Nabiyeu M. *Rangtasvir va kompozitsiya*. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2010. — 92–95-betlar.

ko‘k, shuningdek, ikki axromatik - oq va qora ranglarni ajratish mumkin. Aynan ular rassomlarga eng boy palitrani - ranglar gammasini hosil qilib beradi.

Xromatik ranglar, ular qanday rang bilan taqqoslanayotganligiga qarab “iliq” va “sovuq” deb idrok etiladi. Masalan, iliq ranglar guruhiga to‘q sariq malina rangga nisbatan iliqroq, sovuq ranglar guruhida binafsharang ko‘k rangga nisbatan iliqroq va hokazo.

Rang “salmog‘i” haqidagi taassurot, rangning yorug‘lik va to‘yinganlik xususiyatiga bog‘liq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ganiev, A., Ahmedov, D. S. U., Boltaboyev, A. K. U., & Turamov, M. R. U. (2026, February). Cognitive load theory and AI integration: Optimizing educational technology for enhanced learning outcomes. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 3393, No. 1, p. 060053). AIP Publishing LLC.
2. Inamova, Zarnigor Zafar-qizi, and Shirinoy Tursunali-qizi Ismatullayeva. "DEVELOPING ENGINEERING DESIGN SKILLS IN STUDENTS." *Altum International Conference Platform*. No. 1. 2026.
3. Hasanboy o‘g‘li, B. A. Methods Of Using Modern Technologies Of Teaching In Primary Schools. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 960-963.
4. Boltaboyev, A. X. (2025). Umumta’lim maktablarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tasviriy san’atga o‘rgatishning maqsadi va mazmuni. *Namangan Davlat Pedagogika Instituti: Ta’lim va Taraqqiyot ilmiy-uslubiy jurnali*, 6, 50-55.
5. Boltaboyev, A. X., & Xaydarova, M. K. (2026). Kompyuter dizayn orqali maktab o‘quvchilarining estetik tafakkurini rivojlantirish. *Zamonaviy san’at va gumanitar fanlar bo‘yicha Yevropa sharhi*, 2(1), 42-44.
6. Boltaboyev, A. X. (2026). *Academic Research in Modern Science. International Scientific-Online Conference*, 3 (8), 140–146.
7. Boltaboev, A. K., & Abdirasilov, S. F. (2023). METHODOLOGICAL BASIS OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE IN STUDENTS BY MAKING PENCIL DRAWINGS AND DRAFTS. *Экономика и социум*, (3-2 (106)), 57-60.
8. Boltaboyev, A. (2023, December). BO ‘LAJAK O‘QITUVCHINING KASBIY-PEDAGOGIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH SHART-SHAROITLARI. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic: "Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions"* (Vol. 1, No. 01).
9. Babur, N., Muazzam, N., & Shahrizoda, A. (2024). THE UNIQUENESS OF WORKING WITH GEOMETRIC OBJECTS IN PENCIL DRAWING CLASSES. *Western European Journal of Linguistics and Education*, 2(2), 62-66.
10. Бобур, А. Ў. Н. (2022). Тасвирий санъат асарларини яратишда композиция қонунларининг илмий асосларидан фойдаланиш. *Science and Education*, 3(2), 1087-1095.
11. O‘G‘Li, B. A. A. (2024). Talabalarning figurali kompozitsiya ishlashda naturadan qarab ishlashning ahamiyati. *Science and Education*, 5(12), 229-232.

12. O‘G‘Li, B. A. A., Lutfullayeva, S. N. Q., & Olimjonova, O. J. Q. (2024). Rangtasvirda kompozitsiya ishlashning qonun-qoidalari, uslublarini o‘rganishning nazariy va amaliy asoslari. *Science and Education*, 5(12), 214-218.
13. Nabiyeu, B. (2022). Natyurmort kompozitsiyasini tuzish va tasvirlashda bosqichlar asosida ishlashning ahamiyati. *Academic research in educational sciences*, 3(12), 334-338.
14. Oktyabrov, M. A. O. G. L., & Abdug‘Ani-O‘G‘Li, B. (2026). Chizmachilik darslarida tutashmalarni formulaviy va vizualmnemonik yondashuv asosida o‘rgatish metodikasi. *Science and Education*, 7(2), 409-416.
15. Ro‘zimamatova, S. I. Q. (2026, March). MODERN COMPOSITIONAL AND COLOR SOLUTIONS IN CREATING STILL LIFE COMPOSITIONS IN WATERCOLOR. In *Altum International Conference Platform* (No. 2, pp. 4-9).
16. Abdug‘Ani-O‘G‘Li, B. (2026). Innovative methods for revealing students’ individual abilities in painting classes. *Science and Education*, 7(3), 349-353.
17. Komoldinov, S., & Sattarov, F. (2024). Ijodiy asar yaratish bo‘yicha metodik tavsiyalar. *Scientific-theoretical journal of International education research*, 2(1), 42-46.
18. Sattarov, F. (2024). SCIENTIFIC-THEORETICAL FOUNDATIONS OF LEARNING THE RULES OF COMPOSITION AND DEPICTION IN PAINTING. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(10), 379-382.
19. Sattarov, F. I. (2024). Techniques and Methods of Creating Fine Art Works. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education*, 2(3), 269-271.
20. Sattarov, F. I., & Rahimjonova, N. B. Q. (2026, February). THE PROCESS OF WORKING ON COMPOSITION IN PAINTING LESSONS. In *Altum International Conference Platform* (No. 1, pp. 17-20).
21. Sattarov, F. I., & Usmanova, X. N. Q. (2026). Teaching the subject of composition in specialized art schools. *Science and Education*, 7(2), 386-389.
22. Sattarov, F. I., & Lutfullayeva, S. N. Q. (2026). The influence of interactive methods on the development of compositional thinking in painting lessons. *Science and Education*, 7(2), 356-360.
23. Islomovich, S. F. QALAMTASVIR MASHG‘ULOTLARIDA TALABALARNI KOMPOZISIYA OID BILIM VA MALAKALARINI RIVOJLANTIRISH.
24. Tadjibayev, A. B., & Abdurashidova, U. D. Q. (2026, January). THE PRACTICAL SIGNIFICANCE OF TEACHING TECHNICAL DRAWING AND GEOGRAPHY ON AN INTEGRATIVE BASIS. In *Claritas Conference Platform* (No. 1, pp. 64-68).
25. Tokhtaeva, Z., Salomov, B., Tadjibaev, A., Urinov, S., Chulieva, G., & Tueva, E. (2025, September). Optical systems in UAVs for sustainable development of precision agriculture. In *Optical and Computational Technologies for Measurements and Industrial Applications (OptiComp 2025)* (Vol. 13803, pp. 82-90). SPIE.
26. Tadjibayev, A. (2025). YAGONA GRAFIKAVIY TEXNOLOGIYANI AMALIYOTGA JORIY ETISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 2(4.3), 291-295.
27. Tadjibaev, A. B. (2014). The role of subject teachers in providing a unified graphics mode. *The Advanced Science. Open access journal.–United State*, (9-2014), 43-45.
28. ugli Dominjonov, K. F. (2026). THE HARMONY OF FOLK APPLIED ART AND CONTEMPORARY ART IN POTTERY WORKS. *European Review of Contemporary Arts and Humanities*, 2(1), 32-35.

29. Faxriddin o‘g‘li, D. K. (2026). O‘ZBEKISTON KULOCHILIGIDA TARIXIY SHAXSLAR TALQININING BADIY TAHLILI. SHOKH LIBRARY, 1(1).
30. Dominjonov, K. F. U. (2026, January).
31. Dominjonov, K. F. O. G. L., & Ulug‘Bek-O‘G‘Li, K. (2026). Kulolchilikda yangi materiallar va texnologiyalarning qo‘llanilishi. Science and Education, 7(2), 87-92.
32. Dominjonov, K. F. O. G. L., & Odilova, M. X. J. Q. (2026). Zamonaviy hayotimizda naqqoshlik milliylik omili. Science and Education, 7(2), 350-355.
33. Dominjonov, K. F. O. G. L., & Axmatjonova, U. L. Q. (2026). An‘anaviy va zamonaviy kulolchilik texnologiyalarining taqqoslanishi va rivojlanish istiqbollari. Science and Education, 7(2), 79-86.
34. Dominjonov, K. F. O. G. L., & Xamidullayeva, K. A. Q. (2026). Integratsion dars modeli samaradorligi: nazariy va empirik tahlil. Science and Education, 7(3), 403-407.
35. Dominjonov, K. F. O. G. L., & Akbarova, M. B. Q. (2026). Kulolchilik asarlarida xalq amaliy san‘ati va zamonaviy san‘at uyg‘unligi. Science and Education, 7(3), 430-435.
36. Dominjonov, K. F. O. G. L., & Saydullayeva, D. Q. C. Q. (2026). Kulolchilik buyumlari orqali O‘zbekistonning madaniy merosini ifodalash. Science and Education, 7(3), 436-440.
37. O‘G‘Likomoldinov, S. J., & Abdirasilov, S. F. (2023). ON THE INTEGRITY OF ILLUSTRATION IN PAINTING LESSONS AND ITS RELATIONSHIP WITH COMPOSITION ACTIVITY. Экономика и социум, (3-2 (106)), 168-171.